

Araştırma Makalesi

TÜRKİYE'DE SALEP ORKİDELERİ VE SALEP KÜLTÜRÜ

Gülden SANDAL ERZURUMLU^{1*}İlhan DORAN²

Özet

Çiçekli bitkilerin en geniş familyalarından biri Orkidelerin de içinde bulunduğu *Orchidaceae* familyasıdır. Dünya üzerinde 18.000-20.000 türü bulunan Orkideler ülkemizde doğal olarak yetişmektedir. Bu Salep orkideleri, yiyecek-içecek, bitkisel ilaç (drog) ve afrodisyak etkisi gibi çok farklı amaçlarla kullanılmaktadır. Nitekim ülkemizde de *Anacamptis*, *Himantoglossum*, *Ophrys*, *Orchis*, *Serapias* gibi Orkidelerin yumruları salep ve dondurma yapımında kullanılmaktadır. Salep kültürü ile ilgili bu çalışma; Adana, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye, Pozantı, Mut, Gülnar, Erdemli, Silifke, Tarsus ve Ermenek bölgelerinde 2005-2007 yılları arasında yürütülmüş ve 37 soruluk bir anketin 103 kişiye uygulanması ile veriler toplanmıştır. Ankete katılan ve salep bitkisini tanıyan bireylerin önemli bir bölümü koruma kullanım dengesinin oluşturulması gerektiği noktasında birleşmiş, diğer bölümü de kontrolsüz toplama işleminin bitirilmesinde ekonomik gerekçelerin bulunduğunu ileri sürmüşlerdir.

Anahtar kelimeler: Salep, Orkide, Yumru, Salep Kültürü

SALEP CULTURE AND SALEP ORCHIDS IN TURKEY

Abstract

Family one of the largest flowering plant in the *Orchidaceae* family of orchids. Orchids grow naturally in our country in the world with 18,000 to 20,000 species. Salep orchids have been used for very different purposes such as food, beverages, herbal medicines and aphrodisiac. Indeed, in our country *Anacamptis*, *Himantoglossum*, *Ophrys*, *Orchis*, *Serapias* used to make salep and ice cream, such as orchids and orchid tubers. In this study, data's related to salep culture, Adana, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye, Pozantı, Mut, Gülnar, Erdemli, Silifke, Tarsus and Ermenek regions was conducted between 2005-2007. For this purpose a questionnaire covers 37 questions have been implemented to 103 persons. An important part of salep plants to recognize individuals who participated in the survey and the balance should be used for protection at the point of use combined with the other part of the finishing of the uncontrolled collection process have suggested that economic reasons.

Keywords: Salep, Orchid, Tuber, Salep culture

¹ Dicle Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü, 21280 Diyarbakır

² Dicle Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Toprak Bilimi ve Bitki Besleme Bölümü, 21280 Diyarbakır

Sorumlu yazar: gpeyzaj@gmail.com

GİRİŞ

Salep bitkilerinin dâhil olduğu *Orchidacea* familyasına ait 24 cins ve 90 kadar tür saptanmıştır. Salep orkidelerinin yaygın bulunduğu bölgeler Kuzey Anadolu (Kastamonu), Güney Anadolu (Muğla, Antalya, Silifke), Güneydoğu Anadolu (Kahramanmaraş, Adıyaman Malatya), Doğu Anadolu (Van, Muş, Bitlis) ve Doğu Akdeniz Bölgesi'dir (Sezik, 1967; Baytop ve Sezik, 1968; Sezik, 1984). Ülkemizin birçok bölgesinde doğal olarak yetişmekte olan Salep *Anacamptis*, *Ophrys*, *Himantoglossum*, *Serapias*, *Barlia* gibi ovoid yumru olanlarla *Dactylorhiza* gibi parçalı yumru orkidelerin değişik türleri salep elde edilmesinde kullanılmaktadır. Son yıllarda *Platanthera*

orkideleri yumrularından gıda ve ilaç hammaddesi olarak kullanılan salep elde edilmektedir. Anadolu'da asırlardan beri elde edilen droglardan biri olan salep; sıtma, kireçlenme, dizanteri, öksürük, baş ağrısı ve yaralara karşı tedavi edici olarak kullanılmıştır. Dondurma ve salep yapımında yararlanılan salep maddesi salep bitkilerinin yumrularından elde edilir. Salep, yumru orkidelerden elde edilmesine karşın tüm yumru cinsler bu amaç için uygun değildir. Daha çok *Orchis*, türlerinden salep elde edildiğine dair bilgiler vardır (Sekiz, 1984). Türkiye'de bulunan 9 cinse ait 25 orkide türünden salep elde edilmektedir (Kasperek ve ark., 1999; Sezik ve Özer, 1983; Sezik ve Baykal, 1991) (Çizelge 1).

Çizelge 1. Türkiye'de salep elde edilen orkide cins ve türleri (Sezik, 1967; Sezik ve Özer, 1983; Sezik ve Baykal, 1991; Buttler 1986).

	Cins	Türler
1	<i>Aceras</i>	<i>A. anthropophorum</i>
2	<i>Anacamptis</i>	<i>A. pyramidalis</i>
3	<i>Barlia</i>	<i>B. robertiana</i>
4	<i>Dactylorhiza</i>	<i>D. iberica</i> , <i>D. osmanica</i>
5	<i>Himantoglossum</i>	<i>H. afine</i>
6	<i>Neotinea</i>	<i>N. maculata</i>
7	<i>Ophrys</i>	<i>O. bombyliflora</i> , <i>O. ferrumequinum</i> , <i>O. fusca</i>
8	<i>Orchis</i>	<i>O. anatolica</i> , <i>O. coriophora</i> , <i>O. italica</i> , <i>O. laxiflora</i> , <i>O. morio</i> , <i>O. pallens</i> , <i>O. palustris</i> , <i>O. pinetorum</i> , <i>O. provincialis</i> , <i>O. purpurea</i> , <i>O. sancta</i> , <i>O. simia</i> , <i>O. spitzelii</i> , <i>O. tridentata</i>
9	<i>Serapias</i>	<i>S. vomeracea</i>

Orkidelerin toprak altı organları yumru veya rizomdur. Yumru orkidelerde her bitki genellikle iki yumru taşır. Bitki kışı bir önceki sene oluşan yumrunun aracılığı ile geçirir. Bahara doğru bitkinin et köklerinden biri kalınlaşmaya başlar ve ucunda bir yumru daha oluşturur. Bu yumru gelişirken diğer taraftan yukarı doğru bir tomurcuk vasıtası ile yeni yılın gövdesi oluşmaya başlar. Bitkinin gelişmesi ilerledikçe yeni yumruda gelişir. Eski yumru ise buruşup, yeni yumrunun yanında ona yapışık ve içi boşalmış halde kalır. Salep Orkidelerinin toprak altı organlarını bu tür yumrular oluşturmaktadır ve Salep bu yumrularından elde edilmektedir.

Salep bitkilerinin hemen hepsi belirli yasalarla koruma altına alınmasına rağmen Salep Orkideleri henüz çiçekte iken yumruları kullanılmak üzere topraktan sökülmemektedir.

Salep Orkidesinin toprak altında bulunan iki yumrusundan sadece yan yumrunun alınması doğru iken toplayıcılar bunu bilmedikleri için genellikle her iki yumruyu da almaktadırlar. Toplanan yumrular suyla iyice yıkanarak temizlenir, ipe dizilir ve su veya sütle kaynatılıp, açık havada kurutulur. Yumrular kurutulduktan sonra en fazla 3 cm uzunluğunda ve 2 gr. ağırlığında kalırlar. Kuruyan yumruların dövülerek elde edilen öğütülmüş materyal kullanıma hazır salep'tir. Bir kilo Salep için 1000 ile 4000 yumru kullanılmaktadır. Ülkemizde yılda 45 ton Salep üretildiği varsayılmakta olup, buda topraktan bir yılda sökülen 45-180 milyon Salep Orkidesi yumrusu demektir (Erdem, 2004).

Türkiye'de yetişen salep orkidesi yumrularından elde edilen salep asırlardır hem yurt içinde kullanılmış hem de ihraç edilmiştir.

Ancak salep orkidesinin yetiştirme alanlardaki tahribatının çok yüksek düzeyde olması nedeniyle 1974 yılında Tarım Bakanlığı ihracatı yasaklamıştır. Fakat yumru olarak ihracatı yasak olan salep, salep unu olarak işlenerek ihraç edilmiştir (Çağlayan ve ark, 1997). Ülkemizden dışsatım 1991 yılına kadar kesintisiz olarak yapılmış olup, yılda ortalama dışsatım miktarının 10 ton olduğu, bazen bu rakamın 15 tona ulaşabildiği, yurtiçi kullanım da dâhil edildiğinde yıllık salep kullanımının 20 ton olduğu bildirilmiştir (Sezik, 2002). Bu yıllarda önemli bir dışsatım kalemi olduğu için doğanın tahribi konusu gündeme gelmemiştir. Ancak hangi bölgede hangi orkide türlerinin salep yapımı amacıyla kullanıldığının bilinmesi önem kazanmıştır.

Ülkemizde doğal olarak yetişen ve çoğu endemik olan bitkilerin birçoğu yok olma tehlikesi içindedir. Bunlar gerek dış satım için gerekse iç tüketim için yetiştikleri alanlardan bilinçsizce sökülümekte ve satışa sunulmaktadır. Orkideler insanlar, iklim koşulları ve hayvanlar nedeniyle sürekli tehdit altındadır. Bu denli önemli olan bitki türümüzün ekonomik değeri yüksektir. Ancak ülkesel ölçekte orkidelere yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde çalışmaların genelde bölge bazında türlerin tanımlanmasına yönelik olduğu görülmektedir.

Erdem (2004) yaptığı bir çalışmada tür çeşitliliğinin değerlendirilmesinde, piyasa dışı bir değerlendirme yönteminin gerektiğini bildirmiştir. Piyasalarda biyolojik çeşitliliğin de ticareti yapıldığı için araştırmada, kullanım dışı değerleri ölçebilen “koşullu değerlendirme yöntemi” kullanmıştır. Tüketicilerle yapılan ankette yabani orkideleri korumak için toplayıcıların talep ettikleri paranın ortalama 12 milyon TL olduğu belirlenmiştir.

Bu verilen bilgilerden Ülkemiz Salep Orkidelerinin ve doğasının ne kadar büyük tehlike altında olduğu kolayca görülmektedir. Tarım, ormancılık, kentleşme, endüstrileşme ve su kaynaklarının kullanımına yönelik çeşitli projeler doğal habitatlar üzerinde büyük bir

tehlike oluşturmaktadır. Ayrıca aşırı otlatma, orman yangınları ve toplayıcıların ekonomik

durumları nedeniyle yumruların toplanması bu değerli bitkilerin giderek yok olmasına neden olmaktadır. Örneğin Salep türlerinin yetiştiği Güllük yamaçlarında şimdi turistik tesisler yer almaktadır. Keza ender Orkidelerin bulunduğu Yatağan bölgesinde yapılan santral ve hızlı kentleşme ile yol ağlarının kurulması gibi nedenlerle orkidelerin yanı sıra pek çok endemik bitki kaybolmaktadır (Sezik, 1984).

MATERYAL VE METOT

Araştırma 01.05.2005-01.05.2007 yılları arasında üç yıl süreyle Mersin, Adana, Kahramanmaraş ve Karaman illerini de kapsayan geniş bir alanda yürütülmüştür (Şekil 1). Çalışma alanında ve yakın çevresinde yaşayan insanların Sosyo-Ekonomik durumlarını saptayabilmek için anket formları doldurulmuştur.

Otuz yedi sorudan oluşan anket formlarındaki sorular; doğal olarak yetişen orkideler üzerindeki insan baskılarını belirlemek amacı ile örnek parsellerin bulunduğu alanlarda yürütülmüş ve o anda orada bulunan ve çoğunlukla yumru toplayan kişilere uygulanmıştır. Formlardan elde edilen bilgiler oransal olarak değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Ankete Kahramanmaraş'ta 20, Ermenek'te 18, Gülnar'da 10, Silifke'de 18, Adana'da 12, Pozantı'da 9, Tarsus'ta 5, Mut'ta 4, Erdemli'de 3, Hatay ve Osmaniye'de 2'şer kişi olmak üzere toplam 103 salep toplayıcısı katılmıştır.

Halkın eğitim düzeylerini ve ekonomik durumlarını belirlemek, Salep Orkidelerini tanıyıp tanımadıklarını ve bunlarla ilişkilerini saptayabilmek için kişilerle yüz yüze görüşülürken önce anketin amacı konusunda bilgiler verilmiş bilahare deneklerden alınan yanıtlara göre formlar doldurulmuştur.

Şekil 1. Araştırma alanı (Anonim, 2010).

ARAŞTIRMA BULGULARI

Sosyo - Ekonomik Durum

Salep için orkide yumrusu toplama işleminin Adana-Karaisalı, Ermenek, Gülnar, Kahramanmaraş, Pozantı, Silifke bölgelerinde yoğun yapıldığı, Mut'ta ise bilindiği ancak toplanmadığı, diğer bölgelerde ise salep bitkisinin tanınmadığı belirlenmiştir.

Deneklerin; %62.1'ini erkeklerin, %37.9'unu kadınların oluşturduğu, %29'unun 10-20 yaş grubunda, %35'inin 21-30, %15.5'inin 31-40, %6.8'inin 40-50, %7.8'inin 51-60 ve %5.9'unun 61-70 yaş grubunda oldukları, bunlardan 4 Kadın, 5 Erkeğin okur-yazar olmadığı, 12 Kadın 23 Erkeğin İlköğretim, 19 Kadın 30 Erkeğin Meslek Lisesi ve 4 Kadın 6 Erkeğin Meslek Yüksek Okulu mezunu oldukları, keza deneklerin %55.3'ünün evli %27.1'inin bekâr, %17.6'sının diğer gruplara (Boşanmış, Eşi ölmüş) girdiği ve deneklerden %27.1'inin çocuksuz, %11.7'inin bir, %23.3'ünün iki, %18.4'ünün üç, %7.8'inin dört, %6.8'inin beş ve %4.9'unun altı çocuklu oldukları belirlenmiştir.

Deneklerin %55,3'ünün yörenin yerlisi oldukları, %44,7'sinin göçle geldikleri, bunlardan %78,9'unun yıl boyunca köyde yaşadıkları, %4,9'unun sadece yaz dönemlerinde köye geldikleri, %11,9'unun birkaç gün veya hafta köyde buldukları, %4'ünün ise köye günübirlik gelip gittikleri belirlenmiştir.

Deneklerin Salep Orkideleri Hakkında Bilgileri ve Ekonomik Durumları

Deneklerden %72,9'u Salep orkidelerini tanıdığını, %27,1'i tanımadığını bildirmiştir. Bunlar arasında %71'salep orkidesini salep olarak, %14,5'i değişik yöresel isimleri ile

(zeleb, elöpen, gelin çiçeği, çam çiçeği gibi) tanıdığını beyan ederken, %24.2'si salep orkidelerini topladıklarını, %59.2'si ise toplamadıklarını bildirmişlerdir.

Köyde yaşayanlar ekonomik açıdan değerlendirildiğinde, %48,5'inin evi, arazisi ve hayvanları, %38,8'inin evi ve arazisi olduğu, %4,9'unun tarımla, %1,9'unun hayvancılıkla uğraştığı ve %5,8'inin hiçbir geliri olmadığı, deneklerden sadece %3'ünün doğadan Salep, kekik ve defne toplayıp satarak geçimlerini sağladıkları belirlenmiştir.

Salep orkidelerini toplama oranı üzerine 20-30 yaş grubundaki kişilerin etkisinin daha fazla olduğunun belirlendiği ankette deneklerden % 24.2'sinin sıcak içecek için, %33.0'ünün hem sıcak içecek hem de dondurma için, %18.4'ünün ise sadece dondurma için salep orkidelerini topladıkları saptanmıştır. Toplayıcılardan %70.9'u yılda 1-5 kg, %24.2'si 5-10 kg ve % 4.9'u 10-15 kg salep orkidesi topladıklarını bildirmişler ve topladıkları salep orkidelerinin %10.6'sını pazarda, %9.8'ini en yakın il-ilçede aktarlara, %79.6'sını ise belirli dönemlerde köye gelen tüccarlara sattıklarını beyan etmişlerdir.

Toplayıcılar buldukları çevrede artık salep orkidesi bulamadıkları için topladıkları miktarın ve buna bağlı olarak kazançlarının azaldığını belirtmişlerdir. Nitekim deneklerden %3'ü yılda 5-10 TL, %61.1'i 15-20 TL, %9.8'i 60-80 TL ve %26.1'i 80-100 TL arasında gelir elde ettiklerini beyan etmişlerdir.

Tarımsal Faaliyetlerin Salep Orkideleri Üzerine Etkileri

Hayvancılık faaliyetlerinin orkide alanlarına vermiş olduğu zararlı etkiyi tespit amacıyla yapılan ankette; deneklerden %47,5'inin büyükbaş hayvanı olduğu,

%41,7'inin hayvanı olmadığı, %3'ünün çok az sayıda hayvanı olduğu, %7,8'inin sadece tavuğu olduğu belirlenmiş ve hayvan sahiplerinin %51,4'ü hayvanların Salep Orkidesine zarar verdiği beyan etmişlerdir.

Deneklerden %19,5'i geçimini hayvancılıkla sağladığı için otlama yaptıklarını, %64'ü hayvanlarını kendi arazilerinde otlatıklarını ve %16,5'i hayvanlarını otlatmadıklarını bildirirken, deneklerin %16,5'i otlatmanın orkidelerin yetiştiği alanlara zarar verdiğini, %83,5'i ise otlatmanın herhangi bir zarara neden olmadığını savunarak otlatmanın bölgede serbest olması gerektiği yanıtını vermişlerdir.

Tarımsal alanların genişletilmesinin salep alanlarına zarar verip vermediği konusunda deneklerden %10,7'si tarımsal alanların genişletilmesinin salep alanlarına olacak etkisini bilmediklerini, %25,2'si salep orkidelerinin artık yetişmediğini, %55,3'ü tarımsal alanların genişletilmesinin salep alanlarına zarar verdiğini, %8,8'i ise bir etkisinin olmadığını bildirmişlerdir.

Deneklerin hepsi 2b orman arazilerinin bölge köylülerine satılmasını, tarım ve yerleşim alanlarının genişletilmesini ve %77,7'si orman içine ev yapmalarına müsaade edilmesini talep ederken, %22,3'ü ormanların zarar görmemesi koşuluyla ev yapmanın serbest olmasını istemişlerdir.

Deneklerin %70'i orman içinden yolların açılmasını isterken, %30'u orman içinde açılmış olan yolların yeterli olduğunu bildirmişlerdir. Bu arada Ermenek, Gülnar, Kahramanmaraş ve Mut bölgelerinde salep orkide alanlarında yangınlar olduğu öğrenilmiş ve deneklerden %22,3'ü çıkan yangınların zarar etkisini bilmediklerini belirtirken, %77,7'si kendi yörelerinde yangın olmadığını söylemişlerdir.

Deneklerin Salep Orkideleri Koruma Önerileri ve Kooperatiflere Katılımı

Salep orkidelerinin genelde toplama işlemi yapılmayan alanlarda daha yoğun olduğu, yetişme ortamlarında alan kullanımına bağlı olarak tahrip gördüğü, toplanan bölgelerde ise alan kullanımının dışında toplama işlemi nedeniyle de baskı gördükleri belirlenmiş olup, deneklerin %48,6'sı salep orkidelerinin toplanmasından vazgeçilmesini önerirken, %51,4'ü artık toplayacak salep orkidesi bulunmadığını beyan etmişlerdir. Salep orkidelerinin yoğun toplanması sonucu azaldığına inananlardan %60,1'i bu bitkilerin korunmasının gerektiğini bildirmişlerdir.

Deneklerden %65'i orkidelerin korunması için alınacak önlemlerin yöre halkına anlatılması gerektiğini, %15,6'sı herhangi bir maddi destekte bulunmadan Salep Orkidelerini koruma vakfı veya derneği kurma girişimlerine katılabileceklerini, %84,4'ü ise hiçbir şekilde girişimde bulunmayacaklarını bildirmişlerdir. Deneklerden %52,4'ü kooperatif kurulduğunda katılmaya hazır olduklarını, %17,4'ü katılmak istemediklerini, %12,7'si ise para verildiği takdirde katılmak istediklerini bildirmişlerdir. Anket sonuçlarına göre, deneklerin %27,1'i koruma faaliyetlerine para karşılığında, %72,9'u ise her türlü koşulda katılacaklarını bildirmişlerdir.

SONUÇ

Çağdaş ekosistem-doğa koruma anlayışı insanı doğa korumanın içinde hem kullanıcı hem de koruyucu olarak ele almaktadır. Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve korunması ancak sürdürülebilir sosyo-ekonomik ve kültürel kalkınma ile gerçekleşir. Bu ise; yerel halkın katılımını, bilgilendirilmesini ve bilinçlenmesini gerektirir. Bu amaçla yapılan ankette, deneklerin %98'inin farklı seviyede de olsa tahsil yaptıklarını ve %72,9'unun Salep Orkidelerini tanıdıkları belirlenmiştir.

Deneklerden %91,2'si geçimlerini çiftçilik ve hayvancılıkla sağlarken %3'ü salep orkideleri, defne ve diğer doğal bitkileri toplayıp satarak geçindiklerini ve bunlardan %97'sinin yılda 20-100 TL arasında gelir elde ettiklerini bildirmişlerdir. Deneklerin %70,9'unun yılda 1-5 kg arasında salep orkidesi toplaması bu bitkilerin giderek azalmış olmalarının bir göstergesi olabilir. Nitekim deneklerden salep orkidelerinin toplanmasına ilişkin sorulara alınan yanıtlar da bu görüşü destekler nitelikte olup, deneklerin %41,8'i, bitkilerin giderek azaldığını, %51,4'ü daha önce salep orkidelerini topladıklarını ancak artık bu bitkileri bulamadıkları için toplayamadıklarını belirtmişlerdir.

Deneklere hayvancılığın ve otlatmanın salep orkidelerine zarar verip vermediği sorulduğunda %83,5'inin otlatmanın zararlı olmadığı yanıtını vermesi halkın %58,3'ünün hayvancılık yapmasına bağlanabilir. Bu arada deneklerin %55,8'inin tarımsal alanların genişletilmesinin salep alanlarına zarar verdiğini bildirmesi, yöre halkının geçiminde salep orkidelerinin bitkisel üretimden daha önemli olduğunu göstermektedir. Nitekim deneklerin %63'ünün bu bitkilerin korunması için önlem alınmasını önermesi ve %65,1'inin

kooperatif kurulması önerisine sıcak bakması da anılan konudaki tespiti desteklemektedir.

Deneklerin %65'inin salep orkidelerinin korunması için alınacak önlemlerin yöre halkına anlatılması gerektiğini bildirmesi bu endemik bitkilerin yetişmesinin, doğa ve ülkemiz için önemini göstermekte olup, ilgili yörelerde halk salep orkidelerinin toplanma şekli ve zamanı konusunda değişik yollarla eğitilmelidir. Bu amaçla araştırmanın yürütüldüğü illerin Tarım İl ve Çevre İl Müdürlükleri arasında yapılacak bir işbirliği programı ile eğitim çalışması başlatılmalı ve bu eğitim çalışmalarında o yörelerin sivil toplum kuruluşlarından da yararlanılmalıdır. Bu arada eğitim çalışmalarının Doğal Kaynakların korunarak kullanımı ve kırsal kalkınma içerikli olması da sağlanmalıdır.

Değişik yöntemlerle Salep Orkidelerinin yetiştirme ve üretme olanakları araştırılmalıdır. Örneğin; Yerinde korunması suretiyle bitkilerin doğal ortamda çoğalmalarının sağlanması, köylerde Sivil Toplum Kuruluşları, Tarım İl Müdürlükleri, Özel İdare vb. kuruluşların katılımı ile salep orkidelerinin toplanıp satıldığı yörelerde köy düzeyinde Generatif ve Vegetatif üretimlerinin teşvik edilmesi amacı ile projeler geliştirilmesi ve üreticilerin diğer tarımsal ürünlerde olduğu gibi desteklenmesi gibi. Böylece hasadı yapılan Salep Orkideleri bitkileri korunabilir ve yöre halkının da sürdürülebilir sosyal ve ekonomik gelişmeleri sağlanabilir.

Diğer bazı ülkelerde olduğu gibi çeşitli statülerde doğa koruma alanları artırılmalıdır. Ülkemizde endemik bitkilerin ve nesli tehdit altında olan ender bitkilerin yoğun olduğu alanlar doğa koruma statüsü içine alındığında buralarda bu türler korunur ve korundukları için çoğalabilirler. Diğer taraftan buralara yakın çevrelerde yetişen ve bu gruba giren türlerinde buraya taşınarak korunmaları sağlanabilir.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere Orkidelerin yetişmesi, gelişmesi ve çoğalması için çok özel koşullar gerekmektedir. Diğer bitkilerimiz gibi önemli bir doğal varlığımız olan Orkidelerimiz de yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Orkide türlerinin hem doğa koruma hem de insan yaşamı için sürdürülebilir kullanımı gerekiyor. Bölgedeki insanların, yerleşimlerin sosyo-ekonomik durumunu ortaya çıkarmak, koruma çalışmalarına etkin katılımını sağlamak ve desteklerini alabilmek sürdürülebilirlik açısından önemli katkılar sağlayacaktır. Sürdürülebilirlik yaklaşımı ne kadar katılımcı,

müzakereci, sorun çözücü işletilirse ulaşılmak istenen hedefe varma da o kadar rahat ve başarılı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Anonim, 2010. www.dervisler.net
- Baytop, T. Sezik, E. 1968. Türk Salep Çeşitleri Üzerine Araştırmalar. İstanbul Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi Mecmuası (4): 61-68.
- Butler, K. P. 1986. Orchideen. Die Wirldwachsenden Arten und Unterarten Europas, Vorderasiens und Nordafrikas. Gesamtherstellung Mohndruck Graphische Betriebe GmbH, Gütersloh, Germany. 287p.
- Çağlayan, K. Özavcı, A. Eskalen, A. 1997. Kahramanmaraş Yöresinde Doğal Yayılış Gösteren Salep Orkidelerinin *in-Vitro*'da Sürgün Ucu Kültürü ile Çoğaltılma Olanakları Üzerinde Araştırmalar. Mustafa Kemal Üniv., Zir. Fak. Dergisi 1997, 2 (1): 11-24.
- Erdem, H. E. 2004. Biyolojik çeşitliliğin Ekonomik Değerinin Belirlenmesi: Yabani Orkide Örneği. Ege Üniv. Fen Bilimleri Enst. (Yüksek Lisans Tezi). Çevre Bilimleri Ana Bilim Dalı. Bornova-İZMİR S.99
- Kasperek, M. Grimm, U. 1999. European Trade in Turkish Salep with Special Reference to Germany. Economic Botany 53 (4): 396-406
- Sezik, E. 1967. Türkiye'nin Salepgilleri, Ticari Salep Çeşitleri ve Özellikle Muğla Salebi Üzerine Araştırmalar. İst. Üniv. Ecz. Fak. (Doktora Tezi) İstanbul. S.76
- Sezik, E. Özer, B. 1983. Kastamonu Salebinin Menşei ve Kastamonu Civarının Orkideleri. Tübitak Research Project, Temel Bilimler Araştırma Grubu Projesi, TBAG 424, Ankara/Turkey.
- Sezik, E., 1984. Orkidelerimiz. Türkiye'nin Orkideleri. Sandoz Kültür Yayınları. No.6. S.166.
- Sezik, E., Baykal, T., 1991. Maraş Salebinin Menşei. Tübitak Doğa-Tr.J.of Pharmacy 1. S. 10-16.
- Sezik, E., 2002. Turkish Orchids and Salep. Acta Pharmaceutica Turcica. 44:151-157.